

Adam Bodnar

II.566.3.2017II.566.3.2017.MM

**Pan
Zbigniew Ziobro
Minister Sprawiedliwości
Prokurator Generalny**

Szanowny Panie Ministrze

W moim zainteresowaniu pozostaje problematyka związana ze skutecznością środków odwoławczych dotyczących rozstrzygnięć w przedmiocie stosowania i przedłużania tymczasowego aresztowania przez sądy. W związku z powyższym konieczne stało się ustalenie praktyki orzeczniczej sądów okręgowych i sądów apelacyjnych we wskazanym zakresie. W tym celu przeprowadzono kwerendę we wszystkich apelacjach sądowych w Polsce. Jej wyniki stały się podstawą niniejszego wystąpienia.

I. Wykonanie wyroków ETPC z grupy spraw Trzaska

Prawo do wolności osobistej i prawo do rzetelnego procesu sądowego, w tym prawo do skutecznego środka odwoławczego, szczególnie w odniesieniu do szeroko rozumianych postępowań represyjnych stanowią przedmiot szczególnego zainteresowania Rzecznika Praw Obywatelskich. Prawa te, gwarantowane przepisami Konstytucji RP i Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności mają podstawowe znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania demokratycznego państwa prawnego i systemu wymiaru sprawiedliwości, a także poczucia sprawiedliwości w społeczeństwie.

Dlatego przedmiotem analiz Rzecznika pozostaje problematyka skuteczności środków odwoławczych dotyczących rozstrzygnięć w przedmiocie stosowania i przedłużania tymczasowego aresztowania przez sądy okręgowe i sądy apelacyjne w różnych okręgach i apelacjach w Polsce. W szczególności jest to istotne z uwagi na konieczność monitorowania stosowania prawa w tym zakresie po zakończeniu w 2014 r. nadzoru przez Komitet Ministrów Rady Europy nad grupą spraw Trzaska przeciwko Polsce (grupa 173 wyroków, 1214 posiedzenie KMRE)¹.

W sprawach z tej grupy Trybunał stwierdził, że doszło do naruszenia art. 5 ust. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności w związku z przewlekłością tymczasowego aresztowania. Dokonując analizy spraw, Trybunał wskazał, że sądy krajowe często stosują w praktyce środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania na okres przekraczający dwa lata na bez podania szczegółowego uzasadnienia. Co więcej, w ocenie Trybunału sądowa kontrola zarządzenia tymczasowego aresztowania była automatyczna i powierzchowna. Nadto, nie wykazano odpowiedniej staranności w przeprowadzaniu postępowań (naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji). Zgodnie z tym przepisem „Każdy zatrzymany lub aresztowany zgodnie z postanowieniami ustępu 1 lit. c) niniejszego artykułu powinien zostać niezwłocznie postawiony przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej i ma prawo być sądzony w rozsądnym terminie albo zwolniony na czas postępowania. Zwolnienie może zostać uzależnione od udzielenia gwarancji zapewniających stawienie się na rozprawę”.

W sprawie Kauczor przeciwko Polsce² Trybunał stwierdził, że naruszenie prawa skarżącego wynikającego z art. 5 ust. 3 Konwencji, wywodzi się z szerszego problemu, który wiąże się ze złym funkcjonowaniem polskiego wymiaru sprawiedliwości, co już dotknęło i może nadal dotyczyć w przyszłości, cały czas niezidentyfikowaną, ale potencjalnie znaczną liczbę osób, wobec których toczą się postępowania karne³. Trybunał podkreślił dalej, iż przez wiele lat, a przynajmniej do 2007 r., nadmierna długość aresztów tymczasowych w Polsce ujawniła się w licznych sprawach, co oznacza istnienie problemu natury strukturalnej, polegającego na „stosowaniu praktyki niezgodnej z Konwencją”⁴.

W dniu 6 czerwca 2007 Komitet Ministrów przyjął Rezolucję Tymczasową (2007)75 dotyczącą wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 44 sprawach przeciwko Polsce dotyczących nadmiernej długości aresztu tymczasowego, w której zachęcił polskie władze ze

¹ Rezolucja CM/ResDH(2014)268 z 4.12.2014 r., dostępna na stronie: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-148975"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (ostatni dostęp: 9/5/2018).

² Wyrok ETPC z 3.2.2009 r. w sprawie Kauczor p. Polsce, nr 45219/06,

³ Ibidem, § 58.

⁴ Ibidem, § 60.

względu na ciężar systemowego problemu, który dotyczy nadmiernej długości aresztów tymczasowych do: dalszego analizowania i wprowadzania kolejnych środków mających na celu skrócenie długości aresztów tymczasowych, z uwzględnieniem podjęcia możliwych środków legislacyjnych i zmiany praktyki sądowej w tym zakresie, aby zapewnić zgodność z wymogami ustanowionymi przez Konwencję i orzecznictwo Trybunału; oraz w szczególności zachęcenia sądów krajowych oraz prokuratorów do wzięcia pod rozważenie stosowania alternatywnych środków zapobiegawczych przewidzianych w ustawodawstwie krajowym, takich jak na przykład poręczenie majątkowe, dozór policyjny, zakaz opuszczania kraju oraz ustanowienia jasnego i skutecznego mechanizmu pozwalającego na śledzenie trendów w długości aresztów tymczasowych⁵.

W planie działania, przedłożonym Komitetowi Ministrów Rady Europy w dniu 23 października 2014 r., celem wykonania wyroków z grupy Trzaska polski rząd wskazał, że zmianom prawa zapewniającym alternatywne środki w stosunku do tymczasowego aresztowania towarzyszyło m.in. zapewnienie mechanizmu odwoławczego przeciwko orzeczeniom przedłużającym zastosowanie tymczasowego aresztowania⁶.

II. Raport Naczelnej Rady Adwokackiej

W dniu 23 marca 2016 r. Naczelna Rada Adwokacka wraz z Komisją Praw Człowieka przy NRA, przygotowała stanowisko w sprawie wykonywania przez władze polskie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, w tym w zakresie grupy spraw Trzaska przeciwko Polsce. Zgromadzone przez NRA dane statystyczne ujawniły, że zażalenia na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania są ogólnie skuteczne w zaledwie kilku procentach. Z przedstawionych NRA danych statystycznych wynikało, że sędziowie sądów okręgowych orzekający w sprawach zażaleń na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania są bardzo nierównomiernie obciążeni liczbą spraw przydzielanych im do referatów, co może nie pozostawać bez wpływu na skuteczność zażaleń wnoszonych na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Podniesiono także, że kierowane przez sądy rejonowe, sądy okręgowe i prokuratury wnioski o przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania na okres ponad dwóch lat są uwzględniane przez sądy apelacyjne w prawie każdej sprawie.

⁵ Rezolucja tymczasowa (2007)75 dostępna jest na stronie: <https://rm.coe.int/168059ddae> (ostatni dostęp: 9/5/2018).

⁶ Action report z 23.10.2014 r., rozpatrywany na 1214 spotkaniu Komitetu Ministrów Rady Europy w dniach 2-4.12.2014 r., dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680511d6e> (ostatni dostęp: 9/5/2018 r.).

Towarzyszy temu wyjątkowo niska skuteczność zażaleń na postanowienia w przedmiocie przedłużenia tymczasowego aresztowania: w sprawach, w których tymczasowy areszt jest stosowany przez ponad 2 lata niemal niemożliwe jest doprowadzenia do uchylenia jego stosowania⁷.

Ponieważ zgromadzone przez NRA dane były niepełne z uwagi na przeszkody związane z postępowaniem o udzielenie informacji publicznej, w ocenie Rzecznika, konieczne stało się ustalenie praktyki orzeczniczej sądów okręgowych i sądów apelacyjnych we wskazanym zakresie.

III. Wnioski wynikające z kwerendy przeprowadzonej przez Rzecznika Praw Obywatelskich w sądach apelacyjnych i okręgowych

Jak wynika z przeprowadzonej przez Rzecznika Praw Obywatelskich kwerendy (wyniki w załączniku) zażalenia na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania są ogólnie skuteczne w zaledwie kilku procentach. Zażalenia na postanowienia wydane przez sądy rejonowe, wniesione do sądów okręgowych przez obrońców, oskarżonych i podejrzanych okazały się być skuteczne w przeciętnie 9 % spraw. Jednocześnie, zażalenia na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania wniesione przez prokuratorów okazały się być skuteczne przeciętnie w 28% spraw, przy czym w dwóch sądach okręgowych skuteczność zażaleń prokuratorskich przekraczała 50% (53% w Kaliszu i 55% w Szczecinie).

Sądy okręgowe rozpoznające zażalenia na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania znacznie częściej uwzględniają zażalenia wniesione przez prokuratorów, niż zażalenia wniesione przez obrońców, oskarżonych i podejrzanych. Udostępnione dane wskazują, że sądy okręgowe bardziej przejawiają tendencję do stosowania tymczasowego aresztowania, niż do jego zmiany na środek nieizolacyjny, uchylenia, skrócenia okresu stosowania bądź odmowy jego zastosowania. W 8 z 17 sądów w latach 2010-2016 nie odnotowano ani jednego przypadku, w którym na skutek zażalenia wniesionego przez obrońcę, oskarżonego lub podejrzanego sąd okręgowy postanowiłby o odmowie zastosowania bądź odmowie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania.

⁷ Stanowisko Naczelnej Rady Adwokackiej z 23.3.2016 r. w sprawie wykonania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z grupy spraw Trzaska przeciwko Polsce (skarga nr 25792/94) przez Rzeczpospolitą Polską, dostępne na stronie: <http://www.adwokatura.pl/z-zycia-nra/raport-nra-ws-wykonywania-przez-wladze-polskie-wyrokow-etpcz/> (ostatni dostęp: 9/5/2018).

Z danych statystycznych wynika, że uwzględniając zażalenia wniesione przez obrońców, oskarżonych i podejrzanych, sądy okręgowe najczęściej wydawały postanowienia o skróceniu okresu, na jaki zastosowano lub przedłużono okres stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. Prawie równie często sądy orzekały o zastosowaniu środka zapobiegawczego o charakterze nieizolacyjnym oraz o uchyleniu zaskarżonego postanowienia w przedmiocie zastosowania, bądź przedłużenia okresu stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. Rzadko, uwzględniając zażalenia wniesione przez obrońców, oskarżonych i podejrzanych sądy okręgowe postanawiały o odmowie zastosowania tymczasowego aresztowania, natomiast najrzadziej orzekały o odmowie przedłużenia okresu stosowania tymczasowego aresztowania.

Z przedstawionych RPO danych statystycznych wynika, że sędziowie sądów okręgowych orzekający w sprawach zażaleń na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania są bardzo nierównomiernie obciążeni liczbą spraw przydzielanych im do referatów, co może nie pozostawać bez wpływu na skuteczność zażaleń wnoszonych na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania.

W sądach okręgowych, do których wpływała najmniejsza liczba spraw oraz w których orzekała mniej więcej równa liczba sędziów (6-7), zauważalne jest zróżnicowanie w skuteczności uwzględnianych zażaleń. Najmniej spraw, a zarazem najmniejszą skuteczność (5%) można zaobserwować w Sądzie Okręgowym w Sieradzu. Drugim sądem, w którym ilość spraw była najmniejsza jest Sąd Okręgowy w Koninie, w którym z kolei skuteczność zażaleń wynosiła 15%. Największa skuteczność została odnotowana w Sądzie Okręgowym w Tarnowie (26%), który jest jednym z sądów z najmniejszą liczbą wpływów zażaleń.⁸

Z kolei w sądach, które odnotowały największą liczbę wpływów zażaleń liczba sędziów waha się między 18 a 38 (dodatkowo Warszawa, w której orzeka 65 sędziów), a skuteczność zażaleń wnoszonych do tych sądów jest podobna, wynosi 6-7% (wyjątkiem jest Sąd Okręgowy w Szczecinie, w którym skuteczność wynosi 13 %).⁹

Wobec powyższych danych nie można jednoznacznie stwierdzić, iż w sądach, w których sędziowie są najbardziej obciążeni pracą orzecniczą, występuje najmniejsza skuteczność wnoszonych zażaleń.

⁸ Sądy Okręgowe z najmniejszą liczbą wpływów: w Sieradzu, Koninie, Kaliszu, Tarnowie, Nowym Sączu.

⁹ Sądy Okręgowe z największą liczbą wpływów: w Warszawie, Łodzi, Szczecinie, Katowicach i Gliwicach.

Na przykład Sąd Okręgowy w Legnicy i Sąd Okręgowy w Opolu, w latach 2010-2016 miały zbliżoną ilość wpływów zażaleń oraz taką samą liczbę sędziów, a skuteczność zażaleń w tych sądach kształtowała się na poziomie odpowiednio 9% i 19%. Z kolei Sądy Okręgowe w Łodzi i Płocku posiadając prawie takie samo średnie obciążenie pracą sędziego, uwzględniają zażalenia na poziomie odpowiednio 6% i 10%. Dodatkowo, analizując dane Sądu Okręgowego w Warszawie, należy zauważyć, że obciążenie pracą sędziów jest mniejsze od średniej krajowej, natomiast odsetek uwzględnionych zażaleń jest jednym z najniższych (7%).

Zgromadzone przez Rzecznika dane statystyczne dotyczące orzeczeń wydawanych przez sądy apelacyjne ujawniły, że zażalenia na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania wydawane przez sądy okręgowe są jeszcze mniej skuteczne, niż zażalenia na postanowienia wydawane przez sądy rejonowe.

Zażalenia na postanowienia wydane przez sądy okręgowe, wniesione przez obrońców okazały się być skuteczne w przeciętnie 5,3% spraw, zażalenia wniesione przez oskarżonych okazały się być skuteczne w przeciętnie 5,7% spraw, zażalenia wniesione przez podejrzanych okazały się być skuteczne w przeciętnie 2,6% spraw. Zażalenia na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania wniesione przez prokuratorów okazały się być skuteczne przeciętnie w 26% spraw.

Udostępnione dane wskazują, że sądy apelacyjnie jeszcze częściej niż sądy okręgowe przejawiają tendencję do stosowania bądź utrzymywania tymczasowego aresztowania, niż do jego zmiany na środek nieizolacyjny, uchylenia, skrócenia okresu stosowania bądź odmowy jego zastosowania.

W czterech sądach apelacyjnych nie odnotowano w latach 2010-2016 ani jednego przypadku, w którym na skutek zażalenia wniesionego przez obrońcę, oskarżonego lub podejrzanego sąd apelacyjny postanowiłby o odmowie zastosowania tymczasowego aresztowania. Również w 4 sądach apelacyjnych nie odnotowano w latach 2010-2016 ani jednego przypadku, w którym na skutek zażalenia wniesionego przez obrońcę, oskarżonego lub podejrzanego sąd apelacyjny postanowiłby o odmowie przedłużenia okresu stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania.

Z danych statystycznych wynika, że uwzględniając zażalenia wniesione przez obrońców, oskarżonych i podejrzanych, opowiadając się za utrzymaniem stosowania tymczasowego aresztowania, sądy apelacyjne najczęściej wydawały postanowienia o skróceniu okresu stosowania

tymczasowego aresztowania. Jedynie w Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu w większości spraw, w których uwzględniono zażalenie, najczęściej zapadały postanowienia o odmowie zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania.

Ze zgromadzonych danych wynika, że sędziowie sądów apelacyjnych także są nierównomiernie obciążeni liczbą spraw przydzielanych im do referatów. Najbardziej obłożeni pracą orzeczniczą w świetle uzyskanych danych¹⁰ byli sędziowie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie, a skuteczność zażaleń jest wartością jedną z wyższych (6,6%), podczas gdy w Sądzie Apelacyjnym w Krakowie odnotowano o wiele mniejsze obłożenie sędziów, a skuteczność wynosiła 4,8%.

Odnosząc się do danych statystycznych przekazanych RPO przez prezesów sądów apelacyjnych podkreślić trzeba, że dane te ujawniły, że kierowane przez sądy rejonowe, sądy okręgowe i prokuratury wnioski o przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania na okres ponad dwóch lat są uwzględniane przez sądy apelacyjne w prawie każdej sprawie. Przykładowo, w Sądzie Apelacyjnym we Wrocławiu wnioski takie były uwzględniane w 100%, a w Sądzie Apelacyjnym w Łodzi w 99,1%, tylko w 6 przypadkach spośród 647 wniosków nie zostały uwzględnione. Przeciętnie, wnioski o przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania spotkały się z akceptacją Sądów Apelacyjnych w blisko 94,2% spraw.

Z danych wynika, że w parze z wysokim stopniem, w jakim uwzględniane są wnioski o przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania na okres ponad 2 lat idzie wyjątkowo niska skuteczność zażaleń na postanowienia w przedmiocie przedłużenia tymczasowego aresztowania. Z otrzymanych danych wynika, że zażalenia na postanowienia sądów apelacyjnych w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania na okres ponad 2 lat okazały się być przeciętnie skuteczne zaledwie w 1,5% spraw.

W związku z tym trzeba odwołać się do postanowień Rezolucji Tymczasowej (2007)75 Komitetu Ministrów Rady Europy, w świetle której na Polsce nieprzerwanie ciąży obowiązek analizowania i wprowadzania kolejnych środków mających na celu skrócenie długości aresztów tymczasowych, z uwzględnieniem podjęcia możliwych środków legislacyjnych i zmiany praktyki sądowej w tym zakresie. Zmiana praktyki powinna nastąpić poprzez zachęcanie sądów krajowych oraz prokuratorów do wzięcia pod rozwagę stosowania alternatywnych środków zapobiegawczych przewidzianych w ustawodawstwie krajowym (poręczenie majątkowe, dozór policyjny, zakaz opuszczania kraju) oraz zapewnienie skutecznego mechanizmu odwoławczego przeciwko orzeczeniom przedłużającym zastosowanie tymczasowego aresztowania. Jednak przedstawione

¹⁰ Informacje uzyskane z Sądów Okręgowych w Katowicach, Krakowie, Szczecinie i Wrocławiu

dane wskazują na iluzoryczność środka odwoławczego jakim jest zażalenie na zastosowanie czy też przedłużenie zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania, co może świadczyć o problemie natury systemowej występującym w praktyce orzeczniczej sądów krajowych.

IV. Wnioski *de lege ferenda*

1. Pomimo licznych nowelizacji Kodeksu postępowania karnego do tej pory nie uporządkowano problematyki tymczasowego aresztowania tak, aby przeciwdziałać przedłużającej się detencji oskarżonego w oczekiwaniu na prawomocny wyrok. Krytycznie zwłaszcza należy ocenić utrzymanie w mocy przesłanki pozwalającej na stosowanie tymczasowego aresztowania motywowanego tylko grożącą oskarżonemu surową karą. Ustawodawca nie dość, że utrzymał tę przesłankę, to jeszcze ją rozszerzył. Zgodnie z art. 258 § 2 k.p.k. jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą. Zrezygnowano tym samym z odwołania się do motywacji w postaci obawy utrudniania prawidłowego toku postępowania. Przesłanka ta jest słusznie krytykowana, ponieważ ustawodawca dopatruje się jej przyczyn tylko w surowości kary¹¹.

Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich niezgodne z art. 41 ust. 1, 42 ust. 3 w zw. z art. 42 ust. 1, art. 45 ust. 1, art. 31 ust. 3 Konstytucji RP oraz z art. 30 Konstytucji RP jest takie ukształtowanie przesłanki pozwalającej na zastosowanie tymczasowego aresztowania, która odwołuje się tylko do surowości kary grożącej oskarżonemu. Warto w tym miejscu zauważyć, że Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 20 listopada 2012 r. (sygn. SK 3/12) wskazał, że nawet, jeżeli „przesłanka skazania oskarżonego nieprawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności na okres nie krótszy niż 3 lata jest obiektywnie weryfikowalna, to przy uwzględnieniu wykładni art. 258 § 2 k.p.k. wynikającej z uchwały Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r. (sygn. akt I KZP 18/11), pozwala ona na stosowanie tymczasowego aresztowania bez konieczności

¹¹ Por. T. Kalisz, Czy w Polsce zbyt często sięga się po tymczasowe aresztowanie?, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 4, s. 6 i n.; J. Czabański, Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce na tle porównawczym, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 1, s. 24-25.

wykazywania rzeczywistej potrzeby zabezpieczenia w ten sposób prawidłowego biegu postępowania karnego”.

Europejski Trybunał Praw Człowieka wypracował dotychczas linię orzeczniczą pozwalającą na przeprowadzenie oceny zgodności przesłanki odwołującej się do surowości kary ze standardami ochrony praw człowieka wynikającymi z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Trybunał zauważa istotne znaczenie surowości grożącej kary w ocenie zasadności stosowania tymczasowego aresztowania, niemniej *expressis verbis* konkluduje, że „waga zarzutów sama w sobie nie może stanowić uzasadnienia dla długich okresów tymczasowego aresztowania”¹². Niezbędne jest nadto wykazanie konieczności stosowania tymczasowego aresztowania dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania¹³. „Nie można określać ryzyka ucieczki wyłącznie na podstawie surowości przewidywanej kary; ryzyko to należy oceniać przy uwzględnieniu pewnych istotnych czynników, które mogą potwierdzić istnienie niebezpieczeństwa ucieczki lub wskazać, iż jest ono tak niskie, że nie może uzasadniać tymczasowego aresztowania”¹⁴.

Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku w sprawie Trzaska przeciwko Polsce wskazał, że: „Trybunał jest powołany do zdecydowania, czy miało miejsce naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji. Istnienie uzasadnionego podejrzenia, że aresztowana osoba popełniła przestępstwo – punkt, który nie był podważany w obecnej sprawie – jest warunkiem *sine qua non* ważności ciągłego aresztowania, ale po upływie pewnego czasu już nie wystarczy; Trybunał musi wtedy ustalić, czy inne podstawy tymczasowego aresztowania, na które powoływały się władze sądowe, nadal usprawiedliwiały pozbawienie wolności. W sytuacji, gdy podstawy te są <relewantne> i <wystarczające>, Trybunał musi również ocenić, czy kompetentne władze krajowe wykazały <szczególną staranność> w prowadzeniu postępowania”¹⁵.

W świetle tej linii orzeczniczej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka uzasadnione jest twierdzenie, że surowość grożącej oskarżonemu kary, a więc przesłanka wynikająca z art. 258 § 2 k.p.k. w rozumieniu przyjętym w uchwale Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r.¹⁶, nie realizuje w sposób prawidłowy standardu wynikającego z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

¹² Wyrok ETPC z 13.9.2011 r. w sprawie Bystrowski p. Polsce, nr 15476/02.; wyrok ETPC z 4.5.2006 r. w sprawie Michta p. Polsce, nr 13425/02; wyrok ETPC z 26.7.2001 r. w sprawie Ilijkov p. Bułgarii, nr 33977/96; wyrok z dnia 31 lipca 2000 r. w sprawie Jecius p. Litwie, nr 34578/97.

¹³ Wyrok ETPC z 23.6.2005 r. w sprawie Łatasiewicz p. Polsce, nr 44722/98 oraz z 9.7.2013 r. w sprawie Zirajewski p. Polsce, nr 32501/09; zob. również postanowienie SA w Krakowie z 5.5.2016 r., II AKz 151/16.

¹⁴ Wyrok ETPC z 8.2.2005 r. w sprawie Panczenko p. Rosji, nr 45100/98.

¹⁵ Wyrok ETPC w sprawie Trzaska p. Polsce, op. cit.

¹⁶ Sygn. akt I KZP 18/11.

Ponadto, w kontekście zasady domniemania niewinności Europejski Trybunał Praw Człowieka zauważył, że „nie można uczynić zasadniczego rozróżnienia między stwierdzeniem, iż ktoś jest podejrzany o popełnienie zbrodni od wyraźnego stwierdzenia prawnego, w przypadku braku prawomocnego wyroku, że oskarżony popełnił zbrodnię, o którą był oskarżony (...) Biorąc pod uwagę dosłowny i całościowy charakter zaskarżonego postanowienia, Trybunał uznaje, iż sprowadzało się ono do stwierdzenia winy skarżącego zanim została ona udowodniona zgodnie z prawem. Trybunał stwierdza, iż nie może być usprawiedliwienia dla tego typu przedwczesnych opinii wyrażanych przez sąd”¹⁷. Każda wypowiedź organu państwa wskazująca na popełnienie przestępstwa przez oskarżonego, zanim zapadł prawomocny wyrok rozstrzygający o winie oskarżonego, może być uznana za naruszenie zasady domniemania niewinności.

Przypomnieć należy stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który wskazał, że za niesprzeczne z Konstytucją RP może być uznane tylko takie zastosowanie środków zapobiegawczych, które służy zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania, a surowość grożącej i wymierzonej kary nie może w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji RP usprawiedliwiać ingerencji w konstytucyjnie gwarantowane prawa osoby, której ma dotyczyć tymczasowe aresztowanie¹⁸.

Również w doktrynie wskazuje się, że art. 258 § 2 k.p.k. w świetle gwarancji konstytucyjnych nie może być rozumiany jako dopuszczający „powołanie się wyłącznie na surową karę grożącą oskarżonemu jako na wystarczającą podstawę stosowania lub przedłużania tymczasowego aresztowania”¹⁹. Zaś powołanie się w postanowieniu o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania wyłącznie na grożącą oskarżonemu surową karę nie pozwala na dokonanie weryfikacji rozumowania sądu pierwszej instancji w zakresie przesłanki szczególnej tego środka zapobiegawczego, a także uniemożliwia jakąkolwiek merytoryczną kontrolę instancyjną (niemożność ustalenia konkretnych okoliczności stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego)²⁰. „Samo powoływanie się na surowość grożącej podejrzanemu kary jako na okoliczność mającą implikować dalsze stosowanie tymczasowego aresztowania jest niedopuszczalną <<drogą na skróty>>. Ta konkluzja jawi się jako oczywista, jeżeli zważyć na (...) wskazany w art. 249 k.p.k. cel stosowania środków zapobiegawczych, którym (...) ma być

¹⁷ Wyrok ETPC z 6.2.2007 r., w sprawie Garycki p. Polsce, nr 14348/02.

¹⁸ Wyrok TK z 7.10.2008 r., P 30/07, OTK ZU 2008, nr 8/A, poz. 135.

¹⁹ W. Hermeliński, B. Nita-Swiatłowska, Tymczasowe aresztowanie ze względu na grożącą oskarżonemu surową karę, *Palestra* 2018 Nr 6 s. 18.

²⁰ *Ibidem*, s. 20.

zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, a nie antycypacja kary”²¹. W przeciwnym wypadku, przyjęć należy iż stan uzasadniający stosowanie tymczasowego aresztowania z uwagi na surowość grożącej kary trwać będzie aż do prawomocnego zakończenia postępowania. Nawet w wypadku zaliczenia tymczasowego aresztowania na poczet wymierzonej kary pozbawienia wolności zgodnie z art. 63 k.k., oskarżony poddanie zostanie bardziej dolegliwemu niż wykonywanie kary pozbawienia wolności oddziaływaniu, a także uniemożliwi mu się w praktyce skorzystanie z prawa do złożenia prośby o ułaskawienie.

W świetle powyższego należy stwierdzić, że wskazany przepis nie realizuje standardów wynikających z Konstytucji RP oraz z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Co więcej, obniża poziom poszanowania tych standardów w polskiej procedurze karnej. Nie jest dopuszczalne utrzymywanie człowieka w długiej detencji tylko dlatego, że grozi mu surowa kara w sytuacji, gdy nie występują żadne inne przesłanki uzasadniające stosowanie takiego środka zapobiegawczego. Jeżeli nie ma obawy, że sprawca będzie utrudniał postępowanie, ani nie występują pozostałe wskazane w ustawie zagrożenia dla prawidłowego toku postępowania, to trudno znaleźć podstawy do stosowania tymczasowego aresztowania. Powyższe argumenty zostały powołane we wniosku Rzecznika do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie konstytucyjności art. 258 § 2 k.p.k.²² Zasadne byłoby co najmniej przywrócenie treści przepisu art. 258 § 2 k.p.k. w brzmieniu poprzednim (sprzed nowelizacji z kwietnia 2016 r.), tj.: „Wobec oskarżonego, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo którego sąd pierwszej instancji skazał na karę pozbawienia wolności wyższą niż 3 lata, obawy utrudniania prawidłowego toku postępowania, o których mowa w § 1, uzasadniające stosowanie środka zapobiegawczego, mogą wynikać także z surowości grożącej oskarżonemu kary”.

2. We wniosku do Trybunału Konstytucyjnego podnosiłem również niezgodność art. 263 § 7 k.p.k. w zakresie, w jakim nie oznacza maksymalnego czasu trwania tymczasowego aresztowania oraz dopuszcza przedłużenie tymczasowego aresztowania bez konieczności spełnienia przesłanek uzasadniających takie postanowienie – z art. 2, z art. 30, z art. 41 ust. 1 w zw. z art. 45 ust. 1, z art. 42 ust. 3 w zw. z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP i w zw. z art. 6 ust. 2 EKPC z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP²³.

²¹ Ibidem, s. 24.

²² Wniosek RPO do TK z 8.1.2016 r., K 3/16.

²³ Ibidem.

Zgodnie z art. 263 § 7 k.p.k.: „Jeżeli zachodzi potrzeba stosowania tymczasowego aresztowania po wydaniu pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji, każdorazowe jego przedłużenie może następować na okres nie dłuższy niż 6 miesięcy”. Należy zauważyć, że przepis ten był już przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego²⁴, który uznał, że art. 263 § 7 k.p.k. w zakresie, w jakim nie określa jednoznacznie przesłanek przedłużenia tymczasowego aresztowania po wydaniu przez sąd pierwszej instancji pierwszego wyroku w sprawie, jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz art. 40 w związku z art. 41 ust. 4 Konstytucji. Jednocześnie jednak Trybunał w uzasadnieniu, w części dotyczącej skutków wyroku, wskazał, że wyrok stwierdza niezgodność zaskarżonej regulacji w zakresie pominięcia ustawodawczego. Zdaniem Trybunału: „Powoduje to, że nie dochodzi do zmiany obowiązującego stanu normatywnego, w szczególności nie ulegają zmianie przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania w postępowaniu toczącym się po wydaniu przez sąd pierwszej instancji pierwszego wyroku w sprawie. Trybunał zauważa jednak, że przynajmniej część problemów wskazanych w uzasadnieniu wyroku może zostać usunięta – lub przynajmniej złagodzona – przez orzecznictwo sądowe, kładące większy nacisk na ochronę praw oskarżonego pozbawionego wolności przy podejmowaniu decyzji o przedłużeniu tymczasowego aresztowania”. W praktyce stosowania prawa rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego nie zostało zrealizowane, ponieważ przepis obowiązuje nadal w tym samym kształcie, w jakim obowiązywał przed wyrokiem²⁵. Ponadto, należy zauważyć, że – wbrew oczekiwaniom Trybunału – w orzecznictwie sądów do tej pory nie wypracowano przesłanek jakkolwiek konwalidujących pominięcie ustawowe.

Wprowadzenie możliwości przedłużania tymczasowego aresztowania bez jakiegokolwiek określenia górnej granicy, po której przekroczeniu nie można by było przedłużyć tymczasowego aresztowania o kolejny okres, a także bez jakichkolwiek przesłanek nakazujących sądowi w sposób szczególnie ostrożny podejmować decyzję o podtrzymywaniu detencji narusza zasadę zaufania obywatela do państwa, zasadę dostatecznej określoności i zasadę poprawnej legislacji. Brak granic tymczasowego aresztowania, albo przynajmniej przesłanek umożliwiających zainteresowanemu prognozowanie okresu pozbawienia wolności, narusza istotę wskazanych wyżej zasad wynikających z zasady demokratycznego państwa prawnego. Narusza również podmiotowość oraz autonomię jednostki, a więc godzi w istotę godności człowieka. Godność nakazuje, aby prawo było nakierowane na dobro człowieka, niezależnie od jego statusu podejrzanego lub oskarżonego. Pełną aktualność w tym kontekście zachowuje zasada *hominum causa omne ius constitutum sit*. Nie ma

²⁴ Wyrok TK z 20.11.2012 r., SK 3/12, OTK ZU 10A/2012, poz. 123.

²⁵ Zob. również W. Hermeliński, B. Nita-Światłowska, *Tymczasowe aresztowanie...*, s. 24-25.

podstaw konstytucyjnych, ani nawet aksjologicznych, uzasadniających nieograniczone utrzymywanie w detencji osoby, która została nieprawomocnie skazana. Zasadność przedłużania tymczasowego aresztowania wobec takiej osoby może być uzasadniona, ale tylko po spełnieniu przesłanek, które ustawodawca powinien wprowadzić do brzmienia przepisu w art. 263 § 7 k.p.k. Ten brak powoduje, że aresztowany staje się raczej przedmiotem, aniżeli podmiotem postępowania karnego. Nie wiadomo, dlaczego i czyjemu dobru ma służyć rzeczywiste pozbawienie wolności w sytuacji, gdy wyrok nie jest jeszcze prawomocny. Pamiętać wszak trzeba, że środki zapobiegawcze nie mogą antycypować represji, gdyż wykraczałoby to poza ich funkcje.

W orzecznictwie ETPC można zauważyć linię orzeczniczą, według której przedłużenie aresztu śledczego następować powinno w wyjątkowych wypadkach, gdy istnieją konkretne okoliczności, które uniemożliwiły zakończenie postępowania w pierwotnie określonym terminie²⁶ Tymczasem dowolne przedłużanie tymczasowego aresztowania bez określenia górnej granicy lub wskazania szczegółowych przesłanek orzekania o przedłużeniu tymczasowego aresztowania narusza art. 41 ust. 1 Konstytucji RP rekonstruowany w kontekście art. 5 ust. 1 lit. c, art. 5 ust. 3 i art. 6 ust. 1 EKPC.

Art. 263 § 7 k.p.k., w zakresie w jakim nie oznacza maksymalnego czasu trwania tymczasowego aresztowania oraz dopuszcza przedłużenie tymczasowego aresztowania bez konieczności spełnienia przesłanek uzasadniających takie postanowienie, pełni raczej funkcję represyjną, aniżeli zapobiegawczą. Tym samym, należy przyjąć, że ustawodawca niejako antycypuje karę zamiast chronić proces karny i inne dobre, które są chronione przez środki zapobiegawcze. Dopiero obudowanie tego przepisu przesłankami lub określenie górnej granicy tymczasowego aresztowania powodowałoby uwolnienie środka z art. 263 § 7 k.p.k. od przypisywania mu funkcji represyjnej. W obecnej sytuacji art. 263 § 7 k.p.k. nakazuje sądowi niejako przyjmować, że wyrok skazujący zostanie utrzymany w drugiej instancji. Takich wniosków nie można jednak przyjmować dopóki wina nie zostanie prawomocnie potwierdzona. Polski proces karny nie pozwala na obalenie domniemania niewinności przez nieprawomocny wyrok sądu. Nie można przecież w żadnym wypadku wykluczyć, że wyrok zostanie zmieniony przez sąd drugiej instancji na korzyść oskarżonego. Na ten problem także uwagę zwrócił Europejski Trybunał Praw Człowieka, który wskazuje w swoim orzecznictwie, że do obalenia domniemania niewinności

²⁶ P. Hofmański, Komentarz do art. 5, [w:] L. Garlicki (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz, t. I, Warszawa 2010, Nb. 51-52.

dochodzi z chwilą prawomocnego orzeczenia o winie, a nie z chwilą wymierzenia oskarżonemu kary²⁷.

Najbardziej uzasadnionym rozwiązaniem z perspektywy standardów konstytucyjnych byłoby wprowadzenie do art. 263 § 7 k.p.k. maksymalnego okresu tymczasowego aresztowania, przy jednoczesnym wskazaniu ściśle określonych przesłanek pozwalających w nadzwyczajnych przypadkach wykroczyć poza granice wskazane w przepisie.

3. Sprawa p. Macieja Dobrowolskiego²⁸, wobec którego przez okres niemal roku (w czasie trzyletniego aresztowania) nie były prowadzone czynności dowodowe, a kolejne postanowienia o przedłużeniu stosowania najsurowszego środka zapobiegawczego odnosiły się *in abstracto* do wszystkich oskarżonych bez uwzględnienia indywidualnego charakteru sprawy tego konkretnego oskarżonego, może stanowić podstawę do refleksji nad zmianą obowiązującego prawa. Faktycznie bowiem p. Dobrowolski przez cały okres tymczasowego aresztowania pozostawał jedynie biernym obserwatorem sprawy dotyczącej innych osób.

Tymczasem, jak podkreśla Europejski Trybunał Praw Człowieka osoby osadzone mają prawo do „szczególnej uwagi” ze strony odpowiednich władz krajowych w kontekście art. 5 ust. 3 EKPC. Pobawienie wolności oskarżonego w postępowaniu karnym stanowi czynnik, który należy brać pod uwagę przy ocenie, czy został spełniony wymóg odnoszący się do rozsądnego czasu trwania postępowania²⁹.

Z orzecnictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu wynika nadto, że ważnym czynnikiem przy ocenie rozsądnego terminu tymczasowego aresztowania w kontekście art. 5 ust. 3 EKPC jest znaczenie sprawy dla zainteresowanego. Stopień złożoności danej sprawy może w dużej mierze wpływać na długość trwania postępowania. Skomplikowany charakter sprawy może wynikać z natury problemu prawnego, jaki rozstrzyga sąd, z liczby osób objętych postępowaniem, liczby świadków, skomplikowanych okoliczności faktycznych, a nawet obszernego materiału dowodowego. Stąd też państwo jest odpowiedzialne za działania i organizację pracy zarówno sądów, jak i innych organów biorących udział w postępowaniu.

²⁷ Wyrok ETPC z 25 sierpnia 1987 r., w sprawie Lutz p. Niemcom, nr 9912/82; z 25 sierpnia 1987 r. w sprawie Nölkenbockhoff p. Niemcom, nr 10300/83.

²⁸ Sprawa toczyła się przed Sądem Okręgowym w Warszawie, sygn. XII K 1/14.

²⁹ Wyrok ETPC z dnia 25 listopada 1992 r. w sprawie 12728/87 Abdoella przeciwko Holandii; wyrok z dnia 25 marca 1996 r. w sprawie 15530/89 w sprawie Mitap i Müftüoğlu przeciwko Turcji.

Istotne jest, aby sąd przy podejmowaniu decyzji w przedmiocie tymczasowego aresztowania brał pod uwagę indywidualny charakter sprawy³⁰. Dopuszczalny okres stosowania tymczasowego aresztowania powinien być oceniany indywidualnie, w odniesieniu do konkretnej sprawy, z uwzględnieniem jej szczególnych okoliczności. Jak bowiem stwierdził Trybunał w sprawie *Iłowiecki przeciwko Polsce*³¹, przedłużające się tymczasowe aresztowanie może być uzasadnione jedynie wówczas, gdy istnieją konkretne wskazania oparte na rzeczywistych wymogach interesu publicznego, który, pomimo obowiązywania domniemania niewinności, przeważa nad zasadą respektowania wolności osobistej przewidzianą w art. 5 Konwencji.

W moim przekonaniu konieczne jest wprowadzenie do polskiego porządku prawnego rozwiązań zgodnych ze standardami konwencyjnymi, poprzez uniemożliwienie organom postępowania formułowania wniosków i postanowień aresztowych wobec kilku oskarżonych, bez indywidualnego opisanie sprawy każdego z nich z odniesieniem się do czynności dowodowych indywidualnie prowadzonych wobec każdego osadzonego i konkretnie wskazanej obawy matactwa czy innego utrudniania postępowania. Wnioski czy postanowienia o zastosowaniu lub przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania o charakterze złożonym podmiotowo i przedmiotowo stwarzają bowiem ryzyko, iż w sprawach dotyczących dużej liczby oskarżonych, gdzie proces gromadzenia dowodów jest często trudnym zadaniem, zajdzie niebezpieczeństwo automatycznego przedłużania tego środka izolacyjnego ponad rozsądny okres, a władze sądowe, tracąc z pola widzenia indywidualną sprawę jednego z oskarżonych, co do którego dowody zostały już zgromadzone i brak z jego strony obawy matactwa, nie będą brały pod uwagę innych gwarancji zapewniających jego stawiennictwo przed sądem.

4. Zasadne byłoby również przywrócenie poprzedniego brzmienia przepisu art. 259 § 3 k.p.k. W aktualnym stanie, tymczasowe aresztowanie nie może być stosowane, jeżeli przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku. Powyższe, biorąc pod uwagę ciągle zaostżanie odpowiedzialności karnej sprawia, iż przepis ten staje się martwy. Dlatego i w tym wypadku, należałoby dokonać zmiany, tak by tymczasowe aresztowanie nie mogło być stosowane, jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 2 lat³².

³⁰ Por. wyroki ETPC: z 27.6.1968 r. *Wemhoff p. Niemcom*, skarga nr 2122/64; z 10.11.1969 r. *Stögmüller p. Austrii*, skarga nr 1602/62; z 26.1.1993 r. *W. p. Szwajcarii*, skarga nr 14379/88; z 24.8.1998 r. *Contrada p. Włochom*, skarga nr 27143/95; z 4.5.2006 r. *Celejewski p. Polsce*, skarga nr 17584/04.

³¹ Wyrok ETPC z 4.10.2001 r. *Iłowiecki p. Polsce*, skarga nr 27504/95, § 58.

³² Tak stanowił art. 259 § 3 k.p.k. przed nowelizacją z kwietnia 2016 r.

Mając na uwadze powyższe, zwracam się z uprzejmą prośbą do Pana Ministra o zajęcie stanowiska w niniejszej sprawie oraz rozważenie możliwości podjęcia właściwych zmian legislacyjnych w tym zakresie, a także o poinformowanie mnie o podjętych działaniach.

Z wyrazami szacunku

(podpis na oryginale)

Załącznik:

Wyniki kwerendy przeprowadzonej przez Rzecznika Praw Obywatelskich w sądach apelacyjnych i okręgowych.